

ДОМАШНЄ НАСИЛЬСТВО: ОКРЕМІ АСПЕКТИ ЗАКОНОДАВЧОЇ РЕГЛАМЕНТАЦІЇ**DOMESTIC VIOLENCE: CERTAIN ASPECTS OF LEGISLATIVE REGULATIONS**

Нечипоренко С.М., студентка III курсу факультету адвокатури
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

Колосов Ф.В., студент III курсу факультету адвокатури
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

Дана стаття посвячена важливій проблематиці домашньому насильству та всіх його проявів. Домашнє насильство стало дуже серйозною проблемою, яка напряму породжує великі різні соціальні і психологічні проблеми: зниження самооцінки, втрата впевненості в собі, формування нервового зриву, зловживання психоактивними речовинами, створення депресивної ситуації, що вплине на здоров'я особи, спотворення реалістичного сприйняття, посттравматичний стресовий розлад та інше. Акцентовано увагу на тому, що останніми роками в нашому вітчизняному законодавстві приділяється дуже велика увага проблемам запобігання та протидії домашньому насильству, яке призводить не тільки до втрати найдорожчого для людини – життя та здоров'я, а також завдає великої соціальної та моральної шкоди суспільству. Такі перетворення призвели до змін у кримінальному праві та у Кримінальному кодексі зокрема. Актуальність домашнього насильства є вкрай потрібним, насамперед, воно порушує фундаментальні права людини та громадянина. Світовою громадськістю насильство визнано однією з найбільш розповсюджених у світі форм порушення прав людини. Домашнє насильство проявляється у різних формах: морального до фізичного насилля (серед яких існує заподіяння тяжкої шкоди здоров'ю, заподіяння смерті або доведення до самогубства). Зроблено ухил на детальне вивчення правової природи домашнього насильства, а саме, прояву фізичного та психологічного насильства. Проаналізовано відповідні статті Кримінального кодексу України та інші нормативно-правові акти, котрі пов'язані з домашнім насильством та усіх його проявів, як, наприклад, Стамбульська конвенція, положення якої потрібно взяти як основоположні підходи для посилення кримінально-правового захисту та забезпечення механізму захисту від потенційного або реального кривдника й протидію домашнього насильства.

Ключові слова: Стамбульська конвенція, домашнє насильство, кримінальне правопорушення, криміналізація.

This article focuses on important issues of domestic violence and all its manifestations. Domestic violence has become a very serious problem, which directly raises a variety of social and psychological problems: low self-esteem, loss of self-confidence, nervous breakdown, substance abuse, creating a depressive situation that affects personal health, distorting realistic perceptions, post-traumatic stress disorder and more.

Emphasis is placed on the fact that in recent years our domestic legislation has paid great attention to the problems of preventing and combating domestic violence, which not only leads to the loss of the most precious thing for a person is life and health, but also causes great social and moral damage to society. Such transformations have led to changes in criminal law and in the Criminal Code in particular.

The urgency of domestic violence is extremely necessary, first of all, it violates the fundamental rights of man and citizen. Violence is recognized by the world community as one of the most widespread forms of human rights violations in the world. Domestic violence manifests itself in various forms: moral and physical violence (among which there is serious harm to health, causing death or leading to suicide).

The emphasis is on a detailed study of the legal nature of domestic violence, namely, the manifestation of physical and psychological violence. Relevant articles of the Criminal Code of Ukraine and other legal acts related to domestic violence and all its manifestations are analyzed, such as the Istanbul Convention, the provisions of which should be taken as fundamental approaches to strengthen criminal protection and provide a mechanism to protect against potential or actual perpetrator and counteraction to domestic violence.

Key words: Istanbul Convention, domestic violence, criminal offense, criminalization.

Постановка проблеми. Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьба з цими явищами (далі – Стамбульська конвенція) [1] передувала ряду змін, котрі були націлені на імплементацію положень до національного законодавства. Стамбульська конвенція зазначила певні норми, які прогноують кримінальну відповідальність саме за злочини проти життя та здоров'я особи, злочини проти статевої свободи та недоторканості особи та злочини проти волі, честі та гідності особи.

Україна стала однією з перших країн на європейському континенті, котра визнала насильство в сім'ї гострою соціальною проблемою, коли прийняла Закон України «Про попередження насильства в сім'ї» в 2001 році [2]. Після того як Стамбульську конвенцію прийняли, Україна 11 травня 2011 року підписала її, тим самим взявши на себе міжнародне зобов'язання до виконання зазначених вимог конвенції: розроблення комплексного законодавства щодо проблематики та протидії домашньому насильству, спрямоване на криміналізацію домашнього насильства та насильства против жінок. Проте питання щодо ратифікації Україною Стамбульської конвенції так і залишилося відкритим.

Актуалізації питання ратифікації Стамбульської конвенції набуло змін у 2019–2020 роках, коли Європейський Союз і Рада Європи закликали Україну ратифікувати її без

зволікань. У спільній заяві ЄС і Ради Європи зазначено: «В Україні насильство над жінками залишається однією з найгостріших соціальних проблем: щорічно кількість жертв сягає 1,1 мільйона. Таке насильство має руйнівні фізичні та психологічні наслідки для жінок, сімей і громад» [3].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значний внесок у дослідженні основних питань, які стосуються аспектів криміналізації та вивчення складу кримінального правопорушення домашнього насильства, зробили А.А. Васильєв, А.О. Галай, В.О. Глушков, В.В. Голіна, В.К. Гришук, О.О. Дудоров, М.І. Хавронюк.

Теоретичні та галузеві проблеми домашнього насилля опрацьовувалися у працях и О.Л. Беспаль, А.А. Вознюк, В.В. Гальцової, Н. Довгань-Бочкової, З.А. Загиней-Заболотенко, В.О. Іващенко, О.О. Книженко, Я.А. Кот, Н.І. Лесяк, Я.Г. Лизогуба, М.І. Панова, К.М. Плутицької, І.З. Сень, О.В. Харитонової, С.В. Якімової та ряду інших науковців.

Метою цієї статті є здійснення аналізу нормативно-правових актів, відповідних їх статей та положення Стамбульської конвенції зокрема, які регулюють детальне регулювання, криміналізацію й кримінально-правову протидію домашнього насильства в Україні.

Виклад основного матеріалу. «Застосування фізичної сили до кого-небудь; застосування сили для досягнення

чого-небудь; примусовий вплив на когось, щось», – таке поняття визначає насильство Великий тлумачний словник української мови [4, с. 735]. Також під насильством розуміють, у першу чергу, мимовільні, активні, навмисні дії, котрі спрямовані на створення загрози іншій людині або заподіяння їй шкоди, збитку, фізичного або психічного болю [5, с. 11]. У багатьох людей насильство асоціюється виключно з фізичною агресією, тому вони не розуміють, що існує величезна кількість видів насильства, які не можна обмежувати лише рамками фізичного знущання над жертвою [6, с. 69]. Психологічне насильство є однією з формою домашнього насилля, котре проявляється в образі, приниженні, залякуванні, погрозі, у діях, які спрямовані на обмеження свободи вибору особи, контроль за діями людини та постійне переслідування, емоційну невпевненість та інше.

Р.В. Кишлок відзначає, що психологічне насильство – це дії, які самі собою не нанесли фізичного болю, проте стали причиною душевних страждань потерпілого. Психологічне насильство сприймається потерпілим навіть болочіше, ніж фізичне. Воно здебільшого триваліше за фізичну шкоду. Психологічний стрес може викликати більш відчутні несприятливі наслідки, ніж фізичні, систематичні побої або інші насильницькі дії. Психологічна травма часом відчутніше сприймається, ніж побої. Не лише фізичне, але й психологічне насильство може бути само по собі жорстоке, нелюдське й принижувати гідність людини [7]. Слід погодитися з А. А. Вознюком, який указав, що: «З криміналізацією домашнього насильства у закон про кримінальну відповідальність вводиться новий термін «психологічне насильство». До цього у КК України вживався термін «психічне насильство». Виникає логічне запитання, чи існує необхідність в існуванні двох різних термінів, які фактично означають одне й те ж» [8].

Економічне насильство також є однією з формою домашнього насилля, яке маніпулює особою за допомогою матеріальних благ. Наприклад, відбирання грошей, їжі, житла та іншого майна, заборона користування необхідними послугами (лікування, навчання), заборона працювати та ін.

О.В. Харитонова вважає, що економічне насильство може проявлятися у відмові в утриманні дітей, непрацездатних членів сім'ї, приховуванні доходів, витраті сімейних грошей із самостійним прийняттям більшості фінансових рішень, неврахуванні потреб партнера. [9]

Варто уваги ще до однієї з форм домашнього насилля, яка зазначена у Стамбульській конвенції, сексуальне насильство. Сексуальне насильство – це будь-яке діяння сексуального характеру, яке здійснюється без згоди повнолітньої особи або щодо дитини не зважаючи чи є такі дії прийнятними, або при наявності дитини, змішування третьої особи до акту сексуального характеру та інші кримінальні правопорушення прости статевій недоторканості чи статевої свободи. Стаття 126-1 КК України не містить у диспозиції ознак сексуального насильства. У 4 розділі Особливої частини Кримінального кодексу України, а саме у ст. 152 «Зґвалтування», ст. 153 «Сексуальне насильство», ст. 154 «Примушування до вступу в статевий зв'язок», ст. 155 «Статеві зносини з особою, яка не досягла шістнадцятирічного віку» та ст. 156 «Розбещення неповнолітніх» містяться ознаки кримінального правопорушення проти статевої свободи та недоторканості. Ушкодження жіночих статевих органів кваліфікуватиметься за ст. 121 «Умисне тяжке тілесне ушкодження», а ранні шлюби – за ст. 151-2 КК України «Примушування до шлюбу». Проте, у кримінальному чи адміністративному кодексах не закріплено усіх видів сексуального насильства. Так, відверті компліменти, торкання за статеві органи, чіпання до жінок не є кримінальним або адміністративним правопорушенням.

Існують у наших законодавчих приписах також і певні неточності щодо діянь, які не є кримінально каранними, але Стамбульська конвенція у своїх положеннях на пряму відносить їх до насильства щодо жінок та домашнього насильства. Такі як, кібербулінг – інтернет-цькування, в процесі якого жертва піддається нападам великої кількості людей, у відкритий доступ потрапляє її особиста інформація, включно з адресою проживання, особистими фото і персональними даними [10]. Для більшості жінок мережа Інтернет стала небезпечною, де існує загроза, підлість образні нападки щодня. Гендерна проблематика цього питання яскраво помітна з використанням погроз (погрози зґвалтуванням, сексуальні розправи).

Переслідування (сталкінг) – неодноразове погрожування комусь через фізичне переслідування, залучення до небажаного спілкування чи навмисне інформування когось про те, що за ним ведеться спостереження, щоб змусити боятися за свою безпеку. Це може бути заподіяння шкоди власності, дії проти сім'ї жертви, її друзів чи домашніх улюбленців або поширення інформації через Інтернет. Сексуальне домагання (харасмент) – будь-яка форма небажаної вербальної, невербальної чи фізичної поведінки сексуального характеру, мета або наслідок якої – зашкодження гідності особи, зокрема шляхом створення загрозового, ворожого, принизливого або образливого середовища [10].

«Насильство в сім'ї» уперше з'явилося в ст. 1 Закону України «Про попередження насильства в сім'ї», що означає абсолютно будь-які умисні дії фізичного, сексуального, психологічного чи економічного спрямування одного члена сім'ї щодо іншого члена сім'ї, якщо ці дії порушують конституційні права і свободи члена сім'ї як людини та громадянина й наносять йому моральну шкоду, шкоду його фізичному чи психічному здоров'ю.

Така інтерпретація стосується сфери адміністративного регулювання, тому що відповідальність за вчинення домашнього насильства в сім'ї безпосередньо відображена у ст. 173-2 КУпАП, якою Кодекс було доповнено Законом України «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення щодо встановлення відповідальності за вчинення насильства в сім'ї або невиконання захисного припису» [11].

Імплементациєю поняття «домашнє насильство» в національне законодавство забезпечена відповідність термінології Стамбульській конвенції та значно розширений сутнісний зміст цього поняття: визначальним для визнання дій (бездіяльності) домашнім насильством стало не місце його вчинення (місце проживання, як це було раніше), а характер родинних чи інших зв'язків, що є доволі широким (до нього включені не лише подружжя чи колишні подружжя, а й партнери, родичі та навіть особи, які спільно проживають, однак не є родичами між собою).

Щодо рис фізичного насильства у сім'ї, то тут варто зазначити, що воно оволодіває складом адміністративного правопорушення, зазначеного статтею 173-2 КУпАП, тільки у разі використання насильства, яке не спричинило фізичного болю та тілесних ушкоджень, про що зазначається саме у диспозиції цієї норми. Якраз визначення фізичного насильства в сім'ї (як навмисне завдання побоїв одним членом сім'ї іншому, тілесних пошкоджень, які можуть призвести до смерті або порушення фізичного чи психічного здоров'я) просунулося далеко за межі адміністративної відповідальності, яке не визнається результатом, та співвідносилось тільки з кримінальною відповідальністю за перелічені в статті 1 даного Закону дії, що вимагало кваліфікації статей 115, 121, 122, 125, 126 КК України або іншими статтями КК України з урахуванням наслідків, котрі виникли, чи інших обставин. Існування недостатньої кримінальної відповідальності щодо домашнього насильства, неефективні заходи для запобігання

насильства в сім'ї, вплив на нападника та допомога потерпілим особам у колишньому законодавстві вимагала використання здебільшого дієвих механізмів для того, щоб захистити потерпілих осіб від домашнього насильства.

Для того, щоб приблизити законодавство України до норм конвенцій, законодавець керується зрозумілим терміном «домашнє насильство» при прийнятті нового національного законодавства. Тим самим відтворює поняття, котре зазначене в п. в статті 3 Стамбульської конвенції [1], воно є деталізованим та вичерпним. Поняття домашнє насильство включає будь-які акти фізичного, психологічного, економічного або сексуального насильства, котре трапляється всередині сім'ї, чи межах їх проживання, неважливо між теперішнім або колишнім подружжям чи партнерами, також не має різниці чи проживає у тому самому місці правопорушник, що й постраждалий, чи ні. Відповідно до Стамбульської конвенції, особи використовують потрібні законодавчі заходи для гарантування того, щоб поведінка правопорушника, котра проявляється в учиненні актів фізичного або психічного насильства проти іншої особи, було криміналізовано.

Криміналізація домашнього насильства, яка сталася у 2017 році, завдяки доповнення Кримінального кодексу України таким складом – ст. 126-1 «Домашнє насильство» – та внесенням змін і доповнень до інших статей КК України, розкриває, що національне законодавство не вирішує усі проблемні питання, котрі з'являються через застосування фізичного насильства. З'ясувалося, що велика кількість потерпілих осіб від домашнього насильства не може одержати систему фахових дій, націлених на захист особи від образника та протидію домашньому насиллю, через недовершене оновлене кримінальне законодавство, яке реалізовано відповідно до міжнародно-правових стандартів.

Для того, щоб вирішити питання щодо криміналізації домашнього насильства треба врахувати умови криміналізації – підстави кримінально-правової заборони, котрі стають об'єктивними передумовами її утвердження, та принципи криміналізації, які належать до законодавчої бази. Як зазначає Д.О. Балабанова [12], криміналізація діяння доречна тільки тоді, коли немає та не може бути норми, яка б досить ефективно регулювала відповідні відносини методами інших галузей права. Описова диспозиція ст. 126-1 КК України визначає домашнє насильство як умисне систематичне вчинення фізичного, психологічного або економічного насильства щодо подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах, що призводить до фізичних або психологічних страждань, розладів здоров'я, втрати працездатності, емоційної залежності або погіршення якості життя потерпілої особи.

Кримінальне правопорушення, яке зв'язано з домашнім насильством, – є ширшим поняттям, аніж домашнє насильство. Воно може бути як злочином, так і кримінальним проступком. Кримінальне правопорушення, котре корелюється з домашнім насильством, включатиме всі ознаки, які зазначаються в диспозиції статті 126-1 Кримінального кодексу України (проявляється у фізичному, економічному або психологічному насильстві, робиться в сім'ї або в межах проживання, фізичні або психологічні страждання, втрата працездатності, розлади здоров'я, погіршення якості життя – все це є наслідками). Проте для того, щоб законодавець міг кваліфікувати дії за статтею 126-1 КК України є одна невід'ємна ознака домашнього насильства як вираження негативного соціального явища – систематичність.

Систематичність означає постійну повторюваність тотожних чи схожих дій (чи бездіяльності), кожна з яких сама по собі може створювати враження незначної, але в сукупності вони впливають на потерпілу особу надзвичайно негативно, інтенсивність цього впливу може

залежати як від ступеня агресивності кожного окремого діяння, так і від їх кількості [13, с. 78]. Систематичність варто відрізняти від повторності, для якої достатньо вчинення домашнього насильства вдруге, що передбачено ч. 2 ст. 173-2 КУпАП. Тобто в розумінні цього положення КК України для кваліфікації діяння за ст. 126-1 КК України домашнє насильство щодо потерпілого має відбутися, як мінімум, утретє й лише на третій раз діяння набуде ознак кримінального правопорушення.

Випадку одиничних насильницьких дій, кваліфікація буде за статтями, які зазначають кримінальну відповідальність за іншими кримінальними правопорушеннями проти життя, волі чи здоров'я особи зважаючи на відсутність ознаки систематичності. Дії, котрі обіймають поняття фізичного насильства, зазначені в статті 1 Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству»: це можуть бути штовхання, щипання, ляпаса, шмагання, і також мордування, побої, незаконне позбавлення волі, тілесні ушкодження різного рівня тяжкості, залишення в небезпеці, вчинення інших дій насильницького характеру. Структура даної норми має спільний характер щодо формулювання поняття фізичного насильства, яке містить дії (бездіяльність), котрі можуть призвести до адміністративної або кримінальної відповідальності. Доцільно зазначити, що положення Стамбульської конвенції включають зауваження на прийом поведінки, а не окремої події, яка трапляється з часом (стаття 181 Пояснювальної записки до Стамбульської конвенції), котра поновлює ознаку систематичності для характеристики психічного насильства, проте в деяких випадках психологічне насильство продовжуватиме фізичне насильство. Властивістю домашнього насильства та фізичного насильства особливо вчиняється всередині сім'ї, а насправді це частіше є місце проживання колишнього чи теперішнього подружжя, родичів тощо, інакше кажучи, коли відсутні інші особи, котрі можуть стати очевидцями та свідками деяких подій. Питання про видачу негайного заборонного припису щодо образника прийнято на розсуд уповноважених підрозділів органів Національної поліції України з достатньо неясним для них визначенням: у разі існування безпосередньої загрози життю або здоров'ю постраждалої особи з цілком негайного припинення домашнього насильства, недопущення його продовження чи повторного вчинення [14].

На ділі це виливається не тільки до безгрунтовної відмови у видачі негайного заборонного припису, а й до незгоди в складанні протоколу про адміністративне правопорушення за статтею 173-2 КУпАП з приводу відсутності очевидців або у випадку несподіваного зникнення кривдника з місця правопорушення, де скоювалося домашнє насильство до прибуття правоохоронних органів. І навіть при вчиненні систематичного фізичного насильства правопорушник може бути не притягнений до кримінальної відповідальності за статтею 126-1 Кримінального кодексу України зважаючи на неможливість доказати ознаки систематичності.

Також варто зазначити, що національне законодавство, окрім адміністративної та кримінальної відповідальності за вчинення домашнього насильства передбачає реалізацію альтернативних фахових заходів з попередження насильства, що належать до запобіжних заходів. До правопорушника можуть застосуватися різні спеціальні заходи, кожен які відповідають характеру правопорушення. Наприклад, «терміновий заборонний припис», котрий здійснюється уповноваженими на це особами (здебільшого поліцією) та не може застосовуватися більше 10 днів. Ідеться про негайне припинення домашнього насильства. Такий спеціальний захід обирають, коли існує нагальна потреба негайно припинити домашнє насильство. Норма безпосередньо зводиться до обмеження доступу правопорушника, що вчиняє домашнє насильство, до приміщення, де проживає жертва, яка зазнала домашнє насильство.

Висновок. Отже, підсумовуючи вищесказане, потрібно ще раз наголосити на тому, що Стамбульська конвенція імplementовала в значній її частині до вітчизняного законодавства, але існує ще багато проблемних питань, які потрібні бути розглянутими: кримінально-правовий захист жертви, особи, що постраждала від домашнього насильства і забезпечуватися реальними заходами захисту таких осіб. Також питання, які зараз не криміналізовані щодо кібербулінгу, сталкінгу, харасменту. Проаналізувати об'єктивну сторону та склад злочину загалом й привести дані поняття згідно Стамбульської конвенції до законодавства України. Наголосити на всіх зауваженнях Стамбульської конвенції, положення якої потрібно взяти як осно-

воположні підходи для посилення кримінально-правового захисту та забезпечення механізму захисту від потенційного або реального кривдника й протидію домашнього насильства.

Зазначено, що існує загальна тенденція до розширення заходів правового захисту та запровадження як захисного, так і карального способів вирішення проблеми, що вважаємо позитивною передумовою до криміналізації окремих правопорушень пов'язаних безпосередньо з домашнім насильством. Таким чином, ще раз привертаємо увагу на тому, що проблематика домашнього насильства все ще існує й для цього потрібні зміни у КК України відповідні до положень Стамбульської конвенції.

ЛІТЕРАТУРА

1. Istanbul Convention Action against violence against women and domestic violence, 11 May 2011, CETS No.210. *Council of Europe*. URL: <http://www.coe.int/en/web/istanbul-convention/home> (дата звернення: 10.01.2021).
2. Про попередження насильства в сім'ї : Закон України від 15.11.2001 № 2789-III. *Відомості Верховної Ради України* (ВВР). 2002. № 10. Ст. 70.
3. ЄС і Рада Європи закликали Україну без зволікань ратифікувати Стамбульську конвенцію. URL: <https://www.euointegration.com.ua/news/2019/11/27/7103565/> (дата звернення: 22.01.2021).
4. Великий тлумачний словник сучасної української мови / гол. ред. В.Т. Бусел. Київ : Перун, 2007. 1736 с.
5. Walc W. *Przemoc w relacjach międzyludzkich: opinie młodzieży*. Rzeszów : Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, 2006. 182 s.
6. Ziemia B. Domestic Violence as a Problem of Upbringing and Society. *Problems of Modern Psychology*. Kamianets-Podilskyi : Aksioma, 2016. P. 67–79.
7. Кифлюк Р.В. Особливості розслідування та судового розгляду кримінальних проваджень, пов'язаних з насильством в сім'ї : дис. ... канд юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2020. 233 с.
8. Вознюк А. А. Кримінальна відповідальність за домашнє насильство: актуальні питання теорії та практики. *Форум права*. 2019. № 55 (2). С. 6–14.
9. Харитоновна О.В. Ключові засади гендерної політики в кримінальному праві України та основні напрями реформ щодо протидії насильству стосовно жінок та домашньому насильству : науково-практичний посібник. Харків : ТОВ Видавництво «Права людини», 2018. 344 с
10. Черевко К.О. Домашнє насильство та насильство щодо жінок у розрізі законодавства України. *Вісник кримінологічної асоціації України*. 2021. № 1(24). URL: http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/10403/Domashnie%20nasylstvo_Cherevko_2021.pdf?sequence=1&isAllowed=y
11. Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення щодо встановлення відповідальності за вчинення насильства в сім'ї або невиконання захисного припису : Закон України від 15.05.2003 № 759-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/759-15#Text>
12. Балобанова Д.О. Загальні засади теорії криміналізації. *Актуальні проблеми держави і права* : збірник наукових праць. 2009. Вип. 47. С. 145–148.
13. Дудоров О.О., Хавронюк М.І. Відповідальність за домашнє насильство і насильство за ознакою статі (науково-практичний коментар новел Кримінального кодексу України) / за ред. М.І. Хавронюка. Київ : Ваіте, 2019. 288 с.
14. Про затвердження Порядку винесення уповноваженими підрозділами органів Національної поліції України термінового заборонного припису стосовно кривдника : Наказ Міністерства внутрішніх справ України від 1 серпня 2018 р. № 654. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0965-18#Text> (дата звернення: 22.01.2021).